

УДК 821.161.2.09 Гуцало

ТВОРЧИСТЬ ЄВГЕНА ГУЦАЛА: ЕСТЕТИЧНІ ЗАСАДИ

Ольга Бульбачинська

ORCID iD: 0000-0001-8188-9806

Київський університет імені Бориса Грінченка

вул. Тимошенка, 13-Б, м. Київ, Україна, 04212

olga23boeing@ukr.net

Стаття присвячена дослідженню естетичних поглядів Є. Гуцала, які позначились на розвитку української літератури, розширивши її кордони, унісши новий дух в національне слово під час драматичних подій історії українського народу.

Ключові слова: Євген Гуцало, мемуари, творчість, світогляд, естетичні погляди.

Творчість письменника протягом багатьох років перебуває в полі зору літературознавців, але його життєвий і творчий шлях усе ще не отримав комплексної та обґрунтованої оцінки. У більшості праць, серед яких дослідження Н. Новроцької, що здійснила системний аналіз малої прози [6], Н. Полохової – окреслила функції та своєрідність психологізму у творчості письменника [9], О. Чепурної – охарактеризувала концептуально-стильові особливості екзистенційного дискурсу в спадщині автора [10], подано лише загальне уявлення про особливості індивідуального стилю митця, чітко не окреслені виміри його художнього мислення та ідейно-естетичної концепції.

У дослідженні Н. Новроцької зауважено лише сильний вплив поезії, що позначився на новелістиці Є. Гуцала [6, 9]. Т. Грачова у праці «Естетична природа художнього світобачення Є. Гуцала» здійснила спробу дослідити естетику творчості на матеріалі поетичних творів і окреслила домінуючий концепт, актуальний для всієї творчості митця: «Для творчого спадку Є. Гуцала характерним був, так званий, “принцип лірико-романтичного осягнення світу”, який набув у поетичному дискурсі письменника акцентного звучання» [2, 17]. Також дослідниця намагається простежити етико-філософську можливість розуміння автором себе, природи. У цій розвідці названі аспекти враховано для з'ясування визначальних засад творчості митця та відтворення цілісної картини формування його естетичних смаків, що сприяє наближенню до розкодування літературної спадщини письменника та забезпечує актуальність наукового пошуку.

Метою розвідки бачимо вивчення генезису та естетичної природи художнього мислення Євгена Гуцала. Задля досягнення мети слід вивчити, охарактеризувати та узагальнити філософсько-етичні й естетичні засади і способи вираження їх письменником. Можливим це стане завдяки потенціалу історико-літературного методу.

Відповіді на ці питання знайдемо у спогадах, творах письменника, прозорі й предметно точні малюнки яких є переконливим документом у розумінні письменницьких пошуків себе в різних художніх планах.

Складний саморух Євгена Гуцала простежуємо в його творах, на яких позначилась атмосфера доби. Визначальним фактором розвитку майбутнього письменника є дитячі роки –перша своєрідна естетична школа. На формування світогляду митця вплинула література, зокрема Біблія – перша книжка, зміст якої він чув від рідних. Згодом моральні настанови з неї визначатимуть духовні орієнтири письменника: у творах він відображатиме морально-етичні норми народу, почерпнуті з Біблії, як-от у поезії «Куди біжить дорога?» Розповіді про Т. Шевченка зумовили пошук «Кобзаря», зміст якого сприяв формуванню національного самоусвідомлення.

З мемуарів з'ясуємо, що важливу роль ще в дитинстві митця відіграв сусід Кугит – фронтовик, він розповідав багато цікавих військових пригод, які автор потім використав у своїх творах: «Ми дуже любили слухати і раді були, коли він приходив. Ми обсядемо його із сторін і лиш просимо: “Товоріть ще”» [8, 32]. Ця любов до слухання життєвих історій не згасла й у юності: «Коли щось робиш – думай мені про сюжети» [8, 43], – згадувала його слова сестра.

Почуті з радіоприймача, який батько налагодив для дітей, уривки роману О. Фадєєва «Молода гвардія» дали майбутньому письменнику уявлення про те, яким має бути справжній герой: «Нам подобались такі мужні і відважні, трохи старші за нас, Уляна Громова та Олег Кошовий» [8, 31].

Енциклопедія Брокгауза та історичні журнали сприяли виробленню переконання: «Вся російська історія – це безупинна експансія в усіх напрямках для завоювання земель та народів» [8, 116]. Ця теза письменника домінує у філософських есеях збірки «Ментальність орди», де дослідив корені, жорстокість та несправедливість російської політики.

У спогадах письменника можна знайти відповідь на питання щодо початку письменницької діяльності: «Починалось, очевидно, з ранньої, ще зовсім у дитячі роки, любові до літератури. Ця любов прокинулася – і з часом уже не згасала, а, здається, тільки дужчала, мабуть, формуючи сам лад душевних зацікавлень і саме єство» [8, 75]. Раннє дитинство Є. Гуцало пройшло в батьківській бібліотеці, серед книжок М. Коцюбинського, М. Гоголя, В. Стефаніка. Він читав одночасно різноматичні твори, про що йдеться в книзі поезій «Час і простір»: «Що я читаю? Читанку природи й апокаліпсис миру та війни, вивчаю хрестоматію народу і віршами захоплююсь весни» [7, 2].

Вплив М. Коцюбинського на творчий смак письменника проявився в мовному багатстві. Малою хлопчика захопила новела «Коні не винні», за якою він мусив написати шкільний твір «Викриття панського лібералізму у новелі», а відтоді й уся творчість письменника: «Захоплювався Михайлом Коцюбинським, читав його й перечитував... Коли згодом сам узявся за перо, то з думок моїх не йшла його лагідна проза. Михайло Коцюбинський і по нинішній день зостався для мене видатною художницькою особистістю» [8, 60]. Найголовніше, що почерпнув Є. Гуцало від митця, – тонкий психологізм у змалюванні героїв та імпресіоністична, витончена манера письма, що сформувала його естетичні вподобання.

Іншим творчим наставником був М. Рильський: «З українських письменників найбільше люблю Максима Гадейовича Рильського» [8, 60]. Це захоплення виявилось ще в перших поезіях, але вже пройнятих особливими авторськими інтонацією, словом, образами. Крім цього простежується вплив М. Стельмаха із фольклорно-традиційним духом письма. З повагою ставився письменник до Г. Тютюнника, мав творчі зв'язки з В. Яворівським, П. Загребельним, справжня дружба поєднувала його з М. Кравчуком. «Творчі уроки класиків не існували для Є. Гуцала лише об'єктами учнівського зацікавлення; вони уособлювали безперервність художнього розвитку й не дозволили йому затриматись в “підготовчому класі” майстрів слова» [7, 31].

При читанні книжок фокус уваги Є. Гуцала перебував у почуттєвій сфері персонажів, пейзажних описах, про що зазначив в особистому архіві: «Природа завжди вабила мене, завжди мала вплив на душу й відгук у душі, і цей її вплив та відгук були для мене важливі й потрібні... Природа – один із героїв мало не всього того, що я написав» [8, 25]. Підтвердження цього знаходимо й у повісті «У гаї сонце зацвіло», цінність якої, на думку В. Близнеця, полягає у «змалюванні тонких деталей природи, мікросвіту, поезії дитячого сприймання» [1, 12]. Це формувало в митцеві етичну спрямованість та м'який ліризм. «Захоплювався таємничістю синього неба, та срібним блиском зір, рогатим чи повним місяцем вночі. А ще – загадковим сонечком, як теплим і привітним...» [8, 11], – задує сестра Євгена Гуцала.

На формування естетичних смаків митця впливала й народна пісня: «Родина Гуцалів дуже співуча,.. для нашого роду не було головним їжа на свята, а пісня – народна, а ще ті, які колись співали пращури. Як реліквія. А голоси!» [8, 22]. Є. Гуцало часто співав, мотиви народних пісень використовував у поезіях і сумно констатував: «Дивно, чому композитори не бачать моїх віршів, це пісні, їх треба співати» [8, 22]. На жаль, лиш після смерті митця кілька його віршів було покладено на музику.

Засвоєні в дитинстві фольклорні символи, образи й мотиви суттєво визначили й сформували свідомість Є. Гуцала і стали основою для оригінальної поезії, зорієнтувавши і світоглядні засади, і мовно-стильову своєрідність ранніх творів. Фольклорні мотиви виразно помітні в картинах сільського побуту, мовній стихії, національному колориті романів «Позичений чоловік», «Приватне життя феномена», у віршах, повістях, оповіданнях, новелах. Ця ж манера письма простежується й у народнопоетичному зображенні людини. Є. Гуцало намагався широко використовувати фольклорні засоби мовної експресії поряд з оригінальними тропами: як-от у романі «Позичений чоловік», де авторські крилаті вислови подаються поряд із афоризмами, загадками, приказками з усної народної творчості: «Поганому животу й пироги болять» [5, 71], «Чи не внадився ти до доярки Христі, як лисиця в курник?» [5, 121], «І припав по тих словах я до піску, мов муха до меду» [5, 205], «На червоній полиці білі курчата сидять» [5, 197]. Зібрання такої кількості фольклорних елементів в одному творі робить його своєрідним скарбом в українській літературі.

Наскрізним у творчості письменника є концепт любові: «У Є. Гуцала любов – дух піднесення, усемогуття, домінанта творчості, стрижневе слово,.. любов до

жінки, любов до істини, любов до вітчизни, любов до землі, любов до неба, любов до побратима, любов до самого життя» [7, 32]. Повість «Мертва зона», публіцистична збірка «Ментальність орди», новели та оповідання «Сім'я дикої качки», «Хто ти?», «Запах кропу» завдяки психологізму, майстерно переданим авторським почуттям засвідчують це. «Щоб зрозуміти Є. Гуцала до кінця, – дійшов висновку І. Кравченко, – треба любити так, як він, уміти зосереджуватись на своїй любові. Апологія любові, навіть культивування в собі цього почуття є також конструктивним, основоположним принципом художньої і життєвої позиції» [7, 76].

Рання втрата матері також відобразилась на естетичних поглядах уже зрілого письменника: «Євген важко переносив втрату матері, він так її безмежно любив, що це важко передати словами! А скільки образів жінок у його творах – не зрахувати» [8, 13], – згадує сестра письменника. Яскравий приклад – повість «Родинне вогнище», де жінка описана як найцінніший дар долі. Згодом у зрілій творчості письменника образ жінки стане наскрізним.

Отже, на основі спогадів рідних і друзів Є. Гуцала можна стверджувати, що його «лірико-романтичне» сприйняття світу сформувалось завдяки спілкуванню вихованню, читанню книжок, розвиненій спостережливості за природою.

Вплив духу доби на формування естетичного світогляду письменника якнайкраще простежується через його прозу, де однією з центральних є тема війни. Яскравий приклад – повість «Мертва зона», де автор бачить війну як глобальне знищення світу кожної людини; де простежуються ліризм і глибоке розуміння дитячої психології. Напрямо роздумів навколо назви і самого твору задає коментар письменника: «Мертва зона — це те, що завжди породжується тоталітаризмом – чи то гітлерівського, чи то сталінського гатунку» [1, 12].

У циклі коротких об'єднаних однією темою і сюжетом новел «Співуча колиска з верболозу» зображене сприйняття очима дитини трагедії українського села за фашистської окупації. Епізоди новел пронизані авторською увагою до деталей, як-от у «Фросі» – трагічній історії молодої дівчини, яка понівечила себе, щоб не стати жертвою німців: «Фрося рішуче зводиться з ослона, виходить посеред хати, гнівна і якась недобра, зовсім не схожа на саму себе, завжди усміхнену та ласкаву. Стає посеред хати, вовчкувато глипає. Мовляв, дивіться на мене, дивіться та миріться з такою, яка є. Тітка Марія цідить сльози на темний, поораний зморшками твар і мовчить у глухому материнському розпачі...» [4, 27]. Діти ростуть в атмосфері постійних пострілів: «Наче остерігаюся, що знову розляжеться, громом покотиться страхітливий постріл...» [4, 13] (новела «Дикі Гуси») – так війна перейшла крізь чутливі дитячі душі, знищивши найменшу надію на щасливе життя – цей мотив стане одним з провідних у творчості письменника.

Таким чином, на формування світогляду, естетичних засад митця вплинуло багато особистісних факторів та дух епохи з її глобальними конфліктами: понівечені війною дитячі роки, оточення рідних, закладена в дитинстві любов як одна з можливостей бачення прекрасного в житті, художній досвід класиків (М. Коцюбинський, М. Рильський, М. Стельмах) та усна народна творчість. У

подальшому слід простежити динаміку відображення цих чинників у різних періодах творчості Є. Гуцала.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бортняк А. З Євгеном Гуцалом зустрічатимуся до віку / А. Бортняк // Вінницька газета. – 14.01.1997. – 12 с.
2. Грачова Т. М. Естетична природа художнього світобачення Є. Гуцала / Т. М. Грачова // Вісник Маріупольського державного університету. Серія «Філологія». – 2012. – Вип. 6. – С. 16–21.
3. Гуцало Є. Час і простір : Вірші, поеми / Євген Гуцало. – Київ : Радянський письменник, 1983. – 173 с.
4. Гуцало Є. Співуча колиска з верболозу. Окупаційні фрески : для ст. шк. віку / Євген Гуцало. – Київ : Веселка, 1991. – 284 с.
5. Гуцало Є. Позичений чоловік : роман / Євген Гуцало. – Київ : Знання, 2012. – 383 с.
6. Навроцька Н. П. Мала проза Є. Гуцала. Поетика жанру : автореф. дис. ... канд. філол. наук : 10.01.01 / Н. П. Навроцька ; Київ. держ. пед. ун-т ім. М. П. Драгоманова. – Київ, 2008. – 20 с.
7. Мирщук Н. П. Мала проза Є. Гуцала: поетика жанру : монографія / Н. П. Мирщук. – К. : ІВЦ Держкомстандарту України, 2001. – 148 с.
8. «Поділля – його другий Єрусалим» : спогади про життя і творчість Євгена Пилиповича Гуцала / авт.-упоряд. Марія Гуцало. – Вінниця : Балюк І. Б., 2008. – 288 с.
9. Полохова Н. Концептуально-змістові особливості психологізму прози Є. Гуцала 70-х років ХХ ст. / Н. Полохова // Науковий вісник Ужгородського університету. Серія «Філологія. Соціальні комунікації». – 2011. – Вип. 26. – С. 131–133.
10. Чепурна О. В. Дискурс дитини у прозі українських письменників-шістдесятників (Гр. Тютюнник, В. Близнець, Є. Гуцало) : автореф. дис... канд. філол. наук: 10.01.01 / О. В. Чепурна ; Кіровоград. держ. пед. ун-т ім. В. Винниченка. – Кіровоград, 2008. – 20 с..

ТВОРЧЕСТВО ЕВГЕНА ГУЦАЛО: ЭСТЕТИЧЕСКИЕ ОСНОВЫ

Ольга Бульбачинская

Статья посвящена исследованию эстетических взглядов Е. Гуцало, которые отразились на развитии украинской литературы, расширив ее границы, внеся новый дух в национальное слово во время драматических событий истории украинского народа.

Ключевые слова: *Евген Гуцало, мемуари, творчество, мировоззрение, эстетические взгляды.*

YEVHEN HUTSALO'S CREATIVITY: AESTHETIC PRINCIPLES

Olha Bulbachynska

The purpose of the article is to study the artistic thinking and aesthetic views of Y. Hutsalo, which have affected the development of Ukrainian literature, expanding its borders, introducing a new spirit in the national word during the dramatic events of the history of the Ukrainian people. The potential of the historical-literary method has been used to achieve the goal. On the wide base of memoirs and recollections the defining factors of Hutsalo's aesthetic views' formation are found out. It is proved, that these are impact of World War II and upbringing of family and relatives; writer's cultural background was shaped by Ukrainian folklore, the Bible and the artistic heritage of Ukrainian classics (M. Kotsiubinsky, M. Rylsky, M. Stelmakh). The results of this research may be used for further analysis of the reflections of Hutsalo's aesthetic views in the different periods of his work.

Key words: *Yevhen Hutsalo, memoirs, creativity, worldview, aesthetic views.*

*Стаття надійшла до редакції 2.10.2017
Прийнято до публікації 29.10.2017*